

جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران

سیدبیحی صفوی^۱، محمدحسن نامی^۲، عبدالله جلالی‌نسب^۳

تاریخ پذیرش: ۹۴/۹/۱۶

تاریخ دریافت: ۹۴/۶/۴

چکیده

پایش وضعیت امنیتی افغانستان و مرزهای شرقی ج.ا.ایران در مقطع کنونی از اهمیت زیادی برای کشور برخوردار است. در این راستا مسائل مختلف و معضله‌های تأثیرگذار این منطقه بر امنیت کشور از جمله مرز مشترک و با دیدگاه عناصر جغرافیای امنیتی با مؤلفه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی، نظامی، علمی و فنی مورد بررسی قرار گرفته است. در این زمینه، مؤلفه‌های جغرافیای امنیتی به روش تحلیلی-توصیفی و با بهره‌برداری از پرسشنامه در یک جامعه آماری ۵۰ نفره و سؤال‌های باز و بسته مورد واکاوی قرار گرفت. بر اساس نتایج به‌دست‌آمده تأثیرگذارترین مؤلفه جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان بر امنیت ملی کشور، عامل نظامی با زیرمؤلفه «وضعیت امنیتی ایران» و عامل سیاسی با زیرمؤلفه «اشراف و حاکمیت دولت مرکزی بر مناطق مرزی» می‌باشند و پس از آن مؤلفه‌های اقتصادی با زیرمؤلفه «میزان اشتغال ساکنان منطقه مرزی» و عامل اجتماعی با زیرمؤلفه «قاچاق مواد مخدر» و عامل فرهنگی با زیرمؤلفه «فرقه‌گرایی قومی و مذهبی در افغانستان» بوده و کم‌اثرترین آنان مؤلفه‌های زیست‌محیطی با زیرمؤلفه «خشکسالی مناطق مرزی» و عامل «علمی و فنی» است.

واژگان کلیدی: افغانستان، امنیت ملی، ج.ا.ایران، جغرافیای امنیتی، ژئوپلیتیک، مرز.

۱. استاد دانشگاه امام حسین (ع)

۲. استادیار دانشگاه علوم و فنون فارابی

۳. دانشجوی دوره دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه بین‌المللی امام رضا (ع)، nasab41@gmail.com

۱. کلیات

۱-۱. بیان مسئله

از دیرباز افغانستان برای ج.ا.ایران از اهمیت خاصی برخوردار بوده است؛ به گونه‌ای که تعدادی اعتقاد دارند که امنیت ایران همواره به میزان امنیت در افغانستان بستگی داشته است و به همین جهت، رصد و پایش وضعیت امنیتی افغانستان در دستورکار کشور قرار داشته است و تحولات آن، به خوبی رصد می‌شود. بررسی تاریخ رخدادهای چند دهه اخیر افغانستان نیز بیانگر همین موضوع بوده و این مهم با وقوع انقلاب اسلامی از حساسیت خاصی برخوردار شده است. اشغال این کشور توسط شوروی سابق و شکست ارتش سرخ و خروج شوروی از افغانستان فضای کشور را متأثر کرد و به دنبال آن، ظهور طالبان و تسلط این جریان بر افغانستان، تأثیر خاصی بر ایران داشت و این حساسیت به جایی رسید که تا رویارویی دو کشور، فاصله چندانی نمانده بود و به دنبال آن، واقعه یازده سپتامبر و حمله آمریکا و متحدان او به افغانستان و اشغال مجدد این کشور تأثیرهای زیادی را بر ج.ا.ایران داشت و به دنبال آن، حضور ناتو، روی کار آمدن دولت حامد کرزای و متعاقب آن، به قدرت رسیدن اشرف غنی و چگونگی تعامل این دولت با ج.ا.ایران، (در مقایسه با سایر همسایگان آن) تأثیرهای سیاسی، امنیتی، اجتماعی، اقتصادی و... بر کشور داشته و خواهد داشت، بنابراین به خوبی قابل درک است که افغانستان و مسائل امنیتی آن برای ج.ا.ایران به عنوان یک مسئله، مطرح بوده و پرداختن به آن همواره یک ضرورت است.

در این راستا آنچه مسلم است مرزهای شرقی کشور در مقطع کنونی، اهمیت زیادی برای کشور داشته و لازم است مسائل مختلف و معضله‌های تأثیرگذار این منطقه بر امنیت کشور از جمله حضور نیروهای فرامنطقه‌ای، اختلاف‌های مرزی، نیازمندی‌های افغانستان به ایران و نیز مطالبه‌های ایران از افغانستان در مورد مسائل مختلف مورد بررسی قرار گرفته و با دیدگاه و عناصر جغرافیای امنیتی شامل وضعیت سیاسی،

اقتصادی، امنیتی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی، مورد واکاوی قرار گرفته و پیامدهای آن بر امنیت کشور احصاء گردد و با تحلیل جامع آن، راهکار اساسی به صورت یک «بسته» ارائه گردد.

از مسائل موجود ایران با افغانستان، اختلاف‌های مرزی دو کشور از جمله حق آبه ایران از رودخانه هیرمند است که میزان ورودی به ایران همواره مورد اختلاف بوده که با تغییرات در شرایط منطقه و تثبیت حکومت مرکزی افغانستان که توأم با حضور نیروهای فرامنطقه‌ای است، شرایط برای ج.ا.ایران مشکل‌تر خواهد شد. افزون بر آن، روند کمبود آب شیرین و افزایش تقاضا برای این پدیده که زمینه‌ساز توسعه کشاورزی و صنعتی در هر دو کشور است، آینده روابط آنها را تحت تأثیر قرار خواهد داد، ضمن اینکه با تداوم شرایط موجود در صورت کاهش نزولات آسمانی، بر اساس معاهده سال ۱۳۵۱ میزان اصرار ایران بر استفاده از آب رودخانه‌های یادشده و همچنین مقاومت افغانستان بر حفظ شرایط موجود نیز بیشتر خواهد شد.

افزون بر اختلاف‌های ایران و افغانستان در میزان حق آبه رودخانه هیرمند و اختلاف‌های موجود در نقطه ورودی آب هیرمند به ج.ا.ایران و همچنین اختلاف در محدوده میله مرزی ۵۳ تا ۵۶ و منطقه موسوم به اراضی اختلافی و روستای بریجه، ایران در دو نقطه دیگر به نام دوکوهانه و دوغارون با افغانستان اختلاف دارد.

دو کشور افزون بر مسائل مرزی، در خصوص موارد مختلفی از جمله همگنی ساکنان دو طرف مرز، قومیت‌ها، پدیده‌هایی همچون قاچاق سوخت و مواد مخدر، مسائل فرهنگی و مذهبی و ... دارای شباهت‌ها، واگرایی، همگرایی و مشکلاتی می‌باشند که برخی از آنان فرصت و برخی تهدید می‌باشند که لازم است برای تأمین امنیت ملی ج.ا.ایران با دید جغرافیای امنیتی مورد واکاوی کامل قرار گیرد.

۱-۲. اهمیت و ضرورت موضوع تحقیق

در دههٔ اخیر، تحولات بسیار مهمی در منطقهٔ راهبردی غرب آسیا و اطراف آن به وقوع پیوسته که بارزترین آنان اشغال و استقرار نیروهای فرامنطقه‌ای در افغانستان و برنامه‌ریزی برای حضور درازمدت در این کشور است که این موضوع باعث گردیده تهدیدهای ج.ا.ایران که به صورت سنتی در غرب بوده به شرق کشور تسری یابد. ارادهٔ آمریکا نسبت به حضور دائمی در نُه پایگاه افغانستان که حداقل سه پایگاه آن در جوار مرز ج.ا.ایران است، شرایط جدیدی را ایجاد نموده و حضور آمریکا در افغانستان و تسلط آنان بر ساختارهای مختلف این کشور، احساس قدرتی را به مسئولان افغانی خواهد داد که این احساس باعث می‌گردد رویکرد آنان نسبت به مسائل مرزی ایران و افغانستان تغییر کرده و خواست‌های ج.ا.ایران را دربارهٔ مسائل مورد اختلاف از جمله، تأمین حق آبهٔ رودخانهٔ هیرمند به خوبی تمکین نکنند، از سوی دیگر افغانستان، کشوری است با پایین‌ترین سطح زیرساخت‌ها و از جنبه‌های متفاوت، وابسته و نیازمند به ج.ا.ایران؛ به گونه‌ای که بخش عمده‌ای از نیازمندی‌های اساسی این کشور از جمله مصالح ساختمانی، انرژی و... از طریق ج.ا.ایران تأمین می‌گردد، ولی ایران هیچ‌گاه نتوانسته از این موضوع به عنوان ابزاری قوی در راستای تأمین منافع خود به‌ویژه در زمینهٔ برطرف کردن اختلاف‌های مرزی و تأمین حق آبهٔ رودخانهٔ هیرمند استفاده نماید، بنابراین لازم است این موضوع‌ها در چارچوب جغرافیای امنیتی مناطق مرزی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و راه‌حل‌های مقتضی برای تأمین منافع ملی ج.ا.ایران ارائه گردد.

افزون بر موارد بالا، امروزه مرزهای سیاسی دولت‌ها، دیگر به‌عنوان مرزهای ملی جداکنندهٔ ملت‌ها به‌طور معنی‌دار، عمل نمی‌کند؛ زیرا عقاید، فناوری، مردم، کالاها و خدمات، بیش از هر زمان دیگری، آزادانه در حال عبور از مرزهاست. حفظ راه و روش زندگی خاص ملی یا نظام حکومتی متمایز، به‌طور فزاینده‌ای مشکل‌تر می‌شود؛ چراکه

یکسان‌سازی ارزش‌ها، ایدئولوژی‌ها و سلیقه‌ها در سطح جهانی در حال افزایش است. پیشرفت سریع وسایل حمل‌ونقل و ارتباطات، از جمله آثار گسترده رسانه‌های همگانی، ریشه این نفوذ متقابل ملت‌هاست (ماندل، ۱۳۸۷: ۲۵). بدون تردید، مناطق مرزی ج.ا.ایران نمی‌تواند از تأثیرهای مثبت و منفی مناطق مرزی افغانستان به دور باشد، بنابراین توجه به این موضوع ضرورت انجام این پژوهش را دوچندان خواهد کرد.

۱-۳. پیشینه تحقیق

نظر به اینکه موضوعی با عنوان جغرافیای امنیتی به‌ویژه جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان از مباحث به نسبت جدید است، پژوهشی با چنین عنوانی یافت نشد، ولی فعالیت‌های تحقیقی دربرگیرنده بخش‌هایی از این موضوع، انجام شده که مهم‌ترین آنها به شرح زیر است:

(۱) «ژئوپلیتیک نوین افغانستان و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران»، عنوان رساله‌ای دکتری است. در این رساله دو فرضیه مطرح شده که فرضیه دوم آن چنین است: «به نظر می‌رسد ژئوپلیتیک نوین افغانستان تأثیر مستقیمی بر امنیت ملی ایران دارد». نویسنده در تشریح این فرضیه آورده است که تحولات نوین افغانستان پس از ۱۱ سپتامبر، نتیجه مستقیمی بر امنیت ملی ایران داشته است و جمهوری اسلامی ایران باید برای گستردن بازوهای ژئوپلیتیکی خود در منطقه به دنبال متحدی منطقه‌ای باشد که با توجه به موقعیت افغانستان به نظر می‌رسد گسترش روابط با این کشور، می‌تواند ضریب امنیت ملی ایران را افزایش دهد (درخور، ۱۳۹۱).

(۲) «نقش افغانستان در امنیت ملی ایران با تأکید بر مفاهیم ژئوپلیتیک»، نیز رساله‌ای در مقطع دکتری است. در این رساله با تأکید بر مفاهیم و عوامل ژئوپلیتیک (عوامل ثابت و متغیر)، وضعیت ژئوپلیتیکی دو کشور ایران و افغانستان با یکدیگر مقایسه شده است. سپس با دستیابی به نقاط ضعف و قوت و آسیب‌پذیری طرفین، عوامل تأثیرگذار

ژئوپلیتیکی افغانستان بر مؤلفه‌های امنیت ملی ایران از قبیل تمامیت ارضی، رفاه اقتصادی، حفظ نظام سیاسی اجتماعی، حفظ و افزایش اعتبار، عقاید و ایدئولوژی مردم و اهمیت موقعیت ژئوپلیتیکی، مورد مطالعه قرار گرفته است، درنهایت، با نگاه تهدیدمحور، راهبردهایی برای افزایش امنیت ملی ایران ارائه گردیده است (شربت، ۱۳۹۲).

(۳) پژوهشی با عنوان «واپایش و امنیت مرزهای جمهوری اسلامی ایران» توسط آقای دکتر حسین علایی انجام شده است. این تحقیق، در بحث مناقشه‌های مرزی فعال، یکی از مناقشه‌ها را رودخانه هیرمند و هریرود بیان داشته و از آن به‌عنوان چالش ژئوپلیتیک نام برده و در تشریح موضوع، کاهش دبی آب وارده به استان سیستان را از برتری‌های ژئوپلیتیک افغانستان در برابر ایران در حوضه رودخانه هیرمند نام برده است. در مجموع، نفوذ قدرت‌های خارجی در افغانستان و کمک‌های چند میلیون دلاری آنها برای مهار آب رودخانه هیرمند را به ضرر ایران دانسته است.

(۴) یدا... کریمی‌پور در کتاب خود با عنوان «ایران و همسایگان؛ منابع تنش و تهدید» افغانستان را به‌عنوان کشوری پُر تنش با همسایگان معرفی نموده است که به‌طور متوسط برای هر یک از همسایگان او حدود ۱۰ تنش وجود دارد و در این مورد، مسئله هیرمند را یکی از پیامدهای جدایی افغانستان از ایران بیان کرده و اضافه نموده که در ۱۳۰ سال اخیر، واردات آب این رود به ایران دارای نوسان‌های زیادی بوده و این مسئله، عامل مهم اصلی در بروز بحران‌های اجتماعی در این منطقه محروم معرفی شده است و در تأیید فرضیه خود، نقش رودخانه هیرمند را برای سیستان مانند نقش رود نیل در مصر توصیف نموده و در نهایت، بیان داشته که دولت‌های افغانستان همواره از هیرمند به‌عنوان ابزاری برای حل مسائل خود با ایران سود برده‌اند؛ در واقع هیرمند، گروگان دائمی افغان‌ها برای سودجویی از آن در مناسبات سیاسی - اقتصادی و حتی نظامی با ایران بوده و به‌عنوان یک عامل مشاجره پایدار باقی مانده است (کریمی‌پور، ۱۳۷۹).

(۵) هادی زرقانی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود را با عنوان تحلیل کارکرد امنیتی

مرز شرقی ایران (خراسان) - افغانستان تدوین نمود که چکیده این رساله به شرح زیر است:

مرز سیاسی به پدیده‌ای فضایی اطلاق می‌شود که منعکس‌کننده قلمرو حاکمیت یک دولت بوده و مطابق قواعد خاص در برابر حرکت انسان، انتقال کالا یا نشر افکار مانع ایجاد می‌کند. مرزهای سیاسی دارای کارکردهای متفاوتی هستند از جمله جداکنندگی، یکپارچه‌سازی، کشمکش، ارتباط و...، اما مهم‌ترین نقش مرز، ایجاد مانع و جلوگیری کردن از ورود متغیرهای ناخواسته است تا به این وسیله، امنیت کشور از نظر سیاسی، اقتصادی و نظامی تهدید نشود. در بین مرزهای کشور، مرزهای شرقی ایران با افغانستان به دلیل وجود متغیرهای مختلف نتوانسته آن‌گونه که شایسته و بایسته است در مقابل تردهای غیرمجاز افراد، کالا و... مانع ایجاد کند؛ به‌گونه‌ای که در اواخر سال ۱۳۷۹ نامنی‌های تسری‌یافته از مرز شرقی، زندگی را بر ساکنان مناطق مرزی دشوار ساخته بود. این تحقیق مهم‌ترین متغیرهایی را که در تضعیف کارکرد امنیتی مرز شرقی دخالت داشته و در نفوذپذیری آن مؤثر بوده‌اند، مورد شناسایی، بررسی و تحلیل قرار داده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد شرایط کشور افغانستان به‌ویژه تعدد مراکز قدرت، فقدان دولتی پاسخگو، فضای هرج و مرج گونه موجود در افغانستان به‌ویژه پس از ظهور طالبان بر کارکرد امنیتی مرز تأثیر منفی داشته است، همچنین سطح روابط دوجانبه ایران و طالبان بر افزایش یا کاهش امنیت در مرزهای شرقی مؤثر بوده است. وضعیت پستی و بلندی‌های مناطق مرزی خراسان در کنار ویژگی‌های انسانی منطقه (بافت قومی و مذهبی) بر کارکرد امنیتی در مرز شرقی مؤثر بوده است. دخالت کشورهای منطقه‌ای (عربستان و پاکستان) و فرامنطقه‌ای (آمریکا) در افغانستان به‌ویژه پیدایش طالبان، به‌طور غیرمستقیم امنیت مرزهای شرقی را تحت تأثیر قرار داده است (زرقانی، ۱۳۸۰).

۱-۴. پرسش تحقیق

عناصر و مؤلفه‌های شکل‌دهنده جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان چه تأثیری بر امنیت ج.ا. ایران دارند؟

۱-۵. روش‌شناسی تحقیق

از نظر ماهیت این تحقیق، یک تحقیق کاربردی است و روش اجرای آن توصیفی - تحلیلی بوده و اطلاعات موردنیاز این تحقیق با استفاده از روش کتابخانه‌ای و استفاده از منابع رسانه‌ای و اینترنتی به دست آمده است و به‌منظور تبیین و بررسی کانون‌ها و تهدیدهای عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی شامل ابعاد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی، نظامی، علمی و فنی مرز ایران و افغانستان در دو سطح مرزی و ملی و پیامدهای امنیتی آن برای ج.ا.ایران، پرسشنامه‌ای با ۱ سؤال باز و ۴۲ سؤال بسته تدوین گردید و سپس نتایج آن، در دو بخش جداگانه مورد بررسی قرار گرفته است.

۱-۵-۱. جامعه آماری (ویژگی‌های جامعه نمونه و روش نمونه‌گیری)

در این پژوهش با توجه به تخصصی بودن موضوع تحقیق و محدودیت‌های موجود، از صاحب‌نظران، خبرگان و کارشناسان حوزه‌های دفاعی - امنیتی و خبرگان سیاسی و دانشگاهی کشور به تعداد ۵۰ نفر به‌عنوان جامعه آماری استفاده شده است. با توجه به اینکه جامعه آماری و جامعه نمونه بر هم منطبق بوده‌اند، روش نمونه‌گیری تمام‌شمار محسوب می‌شود. جامعه آماری از بین استادان دانشگاهی و پژوهشگرانی با سابقه فعالیت در حوزه افغانستان و همچنین مسئولان وزارتخانه‌های خارجه (اداره مرز)، وزارت نیرو (کارگروه رودخانه‌های مرزی)، وزارت کشور (مدیرکل امنیتی و مرز)، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح (سازمان جغرافیایی ن.م)، مسئولان کنونی اطلاعاتی، امنیتی، سیاسی و نظامی مستقر در استان‌های هم‌جوار با افغانستان، انتخاب

شدند که دارای ویژگی‌های زیر می‌باشند:

جدول شماره ۱. وضعیت تحصیلی و میزان سن جامعه آماری

سن				مقطع تحصیلی		
۵۰-۶۰	۴۰-۵۰	۳۰-۴۰	۲۰-۳۰	لیسانس	فوق‌لیسانس	دکتری
۱۹	۲۴	۵	۲	۵	۲۰	۲۵

جدول شماره ۲. وضعیت اشتغال و تخصص جامعه آماری

وزارتخانه‌های اجرایی	مستولان مرزی	مدیران بخش‌های نظامی امنیتی	بخش‌های پژوهشی	استادان دانشگاه
۱۰	۵	۱۹	۸	۸

۲-۵-۱. بررسی پایایی پرسشنامه

در این پژوهش برای سنجش پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. در این پژوهش از مقیاس لیکرت برای تهیه پرسشنامه استفاده شد؛ به این ترتیب که برای هر گویه، پنج گزینه و برای هر یک از گزینه‌ها، وزنی مطابق جدول زیر اختصاص داده شده است:

جدول شماره ۳. وزن‌های مربوط به گزینه‌های گویه‌ها

خیلی کم	کم	متوسط	زیاد	خیلی زیاد	طیف لیکرت
۱	۲	۳	۴	۵	وزن

برای محاسبه امتیاز مربوط به هر گویه، تعداد پاسخ‌های هر یک از گویه‌ها در وزن آن گویه ضرب شد و امتیاز نهایی نیز از تقسیم کردن مجموع وزن تمام گویه‌ها بر وزن تک تک گویه‌ها به دست آمده است.

۱-۶. هدف تحقیق

هدف این تحقیق، تعیین و بررسی کانون‌ها و تهدیدهای عوامل هفت‌گانه جغرافیایی امنیتی شامل ابعاد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی، نظامی، علمی و فنی مرز ایران و افغانستان در دو سطح مرزی و ملی و پیامدهای امنیتی آن برای جمهوری اسلامی ایران است.

۱-۷. سازماندهی تحقیق

درباره سازماندهی باید گفت ابتدا ویژگی‌های طبیعی و سیاسی افغانستان، مرز و هیدروپلیتیک مرز ایران و افغانستان بررسی گردید. در ادامه، مشخصات سیاسی و اقتصادی، تحولات سیاسی و داخلی، روابط و مناسبات افغانستان و مناقشه‌های مرزی فعال در مرز ایران و افغانستان بررسی و تدوین شد و در نهایت، با تجزیه و تحلیل اطلاعات گردآوری شده، نتیجه‌گیری انجام شد و پیشنهادهایی ارائه گردید.

۲. ادبیات تحقیق**۲-۱. افغانستان**

افغانستان با نام رسمی «جمهوری اسلامی افغانستان»، کشوری در حدفاصل آسیای میانه، جنوب غرب آسیا و غرب آسیاست و پایتخت آن کابل است. افغانستان، سرزمینی کوهستانی و محاط در خشکی است و جزو معدود کشورهایی است که به دریا راه ندارد. از نظر مساحت، چهلمین کشور جهان می‌باشد. افغانستان، کشوری کوهستانی واقع در آسیای مرکزی است و در محدوده ۶۰ تا ۷۵ درجه طول شرقی و ۲۹ تا ۳۸ درجه عرض شمالی قرار گرفته و موقعیت این کشور دارای اهمیت راهبردی است. افغانستان، گره مواصلاتی مهمی بین شبه‌قاره هند و آسیای مرکزی و غربی محسوب می‌گردد. افغانستان از شمال با کشورهای ترکمنستان، ازبکستان و تاجیکستان، از شمال شرق با جمهوری

خلق چین، از جنوب و شرق با پاکستان و از غرب با جمهوری اسلامی ایران هم‌مرز بوده و حدود ۶۴۷/۵۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد (علی‌آبادی، ۱۳۸۲: ۱).

۲-۲. امنیت ملی

تعریف‌های گوناگونی از امنیت ملی از سوی اندیشمندان علم سیاست ارائه شده است. روشندل، امنیت ملی را عبارت از توانایی کشور در دفع تهدیدهای خارجی علیه حیات سیاسی یا منافع ملی خود می‌داند (روشندل، ۱۳۷۴: ۱۱). همچنین آقای رستمی عنوان می‌دارد که امنیت ملی عبارت است از حفظ قدرت نظامی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و در نتیجه، حفظ حکومت و اعمال حاکمیت در امور داخلی و خارجی علیه نفوذ بیگانگان و جلوگیری از هرگونه عملیات غیرقانونی است که منظور آن، تضعیف و یا انهدام حکومت و ملت باشد (رستمی، ۱۳۷۸: ۱۱۷).

۲-۳. مرز

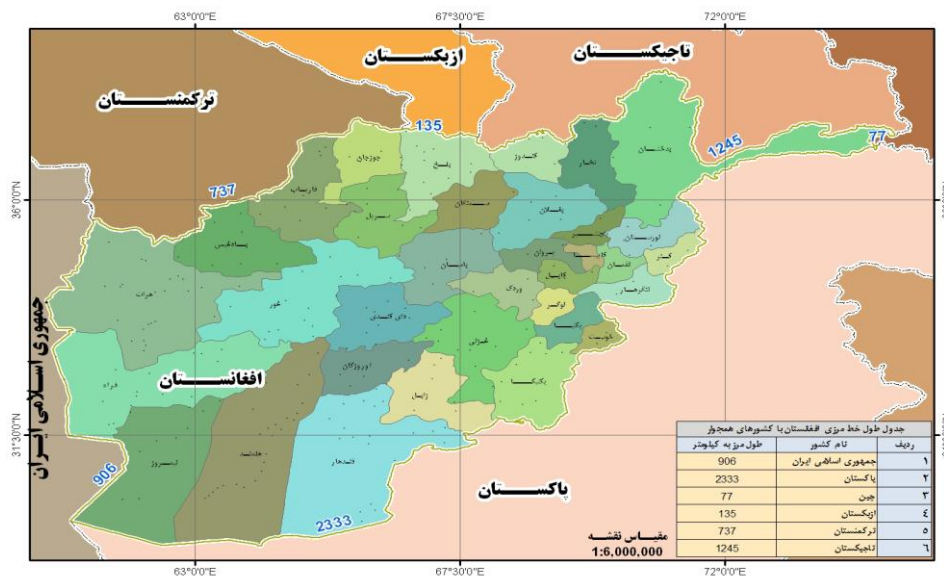
مرز، محدوده مشخصی است که جداکننده دو واحد سیاسی از یکدیگر است و این خط به‌عنوان یک مانع عمل کرده و به‌صورت یک سطح در فضا و زیرزمین نیز کشیده می‌شود. از مرز تعریف‌های زیادی انجام شده است. به نظر دکتر حافظ‌نیا، مرزها خطوطی هستند که حدود بیرونی قلمرو سرزمین تحت حاکمیت یک حکومت ملت‌پایه را مشخص می‌کنند. مرز، عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی یا یک کشور از دیگر واحدهای مجاور آن است. در این تعریف، مرز به‌عنوان خطی در نظر گرفته شده است که دو کشور را از یکدیگر جدا می‌کند (حافظ‌نیا، ۱۳۹۲: ۳۷).

۲-۳-۱. مرزهای افغانستان

طول مرز مشترک افغانستان با کشورهای همسایه، در مجموع ۵۵۲۹ کیلومتر می‌باشد که مرز مشترک افغانستان با پاکستان ۲۳۳۳ کیلومتر، با چین حدود ۷۷ کیلومتر و با

ترکمنستان ۷۳۷ کیلومتر است که ۱۰۹ کیلومتر آن مرز آبی (رودخانه آمودریا) می‌باشد. طول مرز مشترک افغانستان با ازبکستان ۱۳۵ کیلومتر و با کشور تاجیکستان حدود ۱۲۴۵ کیلومتر می‌باشد که ۱۹۰ کیلومتر آن خاکی و بقیه، آبی (رودخانه آمودریا) است (عظیمی، ۱۳۹۰: ۴۸-۴۷).

نقشه شماره ۱. طول خط مرزی افغانستان و کشورهای همسایه

۲-۳-۲. ویژگی‌های طبیعی مرز ایران و افغانستان

خط مرزی ج.ا.ایران و افغانستان از دهانه ذوالفقار (محل تلاقی مرزهای ج.ا.ایران، ترکمنستان و افغانستان) شروع و تا ملک سیاه کوه (محل تلاقی مرزهای ج.ا.ایران، افغانستان و پاکستان) ادامه می‌یابد. طول مرز مشترک ایران با افغانستان، حدود ۹۰۶ کیلومتر است که ۱۲۷ کیلومتر آن مرز مشترک آبی (هریرود به طول ۹۶ کیلومتر در منطقه عمومی تایباد و رودخانه هیرمند به طول ۳۱ کیلومتر در منطقه زابل) (نقشه شماره ۲) و بقیه، مرز خاکی است. مرز دو کشور با ۱۸۳ میله اصلی و ۱۶ میله فرعی

علامت گذاری شده است. این خط که در سال ۱۹۳۵ تثبیت شده، به نام خط فخری موسوم است (علی آبادی، ۱۳۸۲: ۱).

۳-۳-۲. روند تعیین مرزهای شرقی

ایران با افغانستان در طول خطی از دهانه ذوالفقار (نقطه مرزی مشترک بین ایران و افغانستان و ترکمنستان) در شمال تا کوه ملک سیاه در جنوب (نقطه مرزی با پاکستان) حدود مرز مشترک دارد. این خط مرزی قسمت شمالی آن توسط ژنرال انگلیسی به نام ماکلین^۱ و انتهای جنوبی آن (اطراف سیستان) توسط کلنل ماکماهون^۲ انگلیسی و باقی در سال ۱۳۱۴ شمسی با موافقت دولت های ایران و افغانستان به حکمیت دولت ترکیه توسط سپهبد فخرالدین آلتای^۳ مرزبندی و تعیین حدود گردید (حافظنیا، ۱۳۹۲: ۲۳۰).

۴-۳-۲. هیدروپلیتیک مرز ایران و افغانستان

مناطق مرزی شرقی ایران با افغانستان دارای سه حوضه آبریز است که به ترتیب از شمال به جنوب، حوضه آبریز قره قروم با وسعتی معادل ۴۴۵۰۲ کیلومترمربع، حوضه آبریز نمک زارخاف با وسعتی برابر با ۳۵۰۰۰ کیلومترمربع و حوضه آبریز هیرمند با وسعتی برابر با ۳۴۴۳۷ کیلومترمربع هستند (سازمان جغرافیایی ن م، ۱۳۸۴: ۷۳-۳۷).

۱-۳-۴-۲. حوضه های آبی منطقه مرزی افغانستان

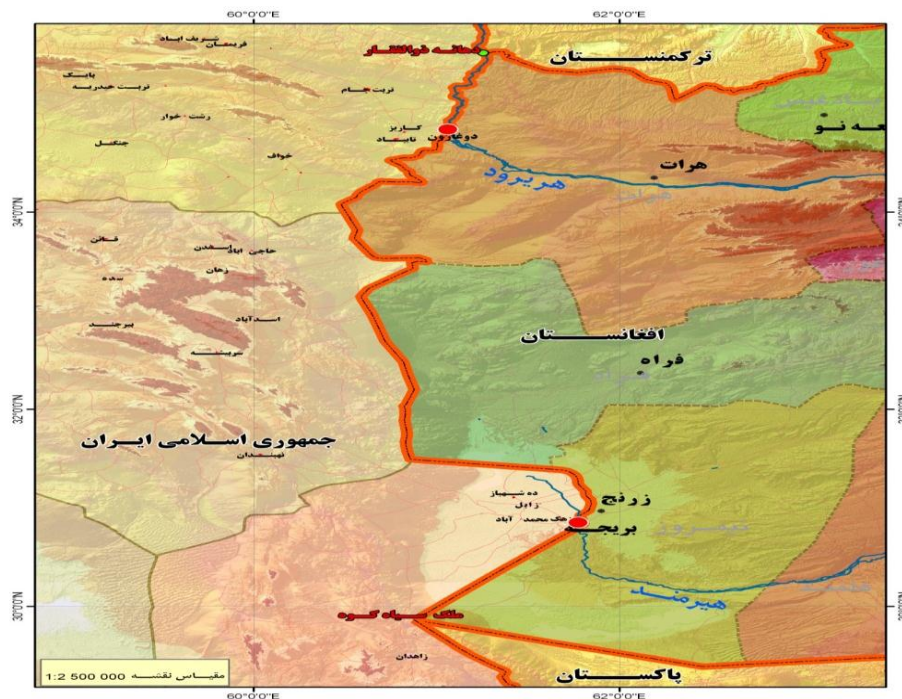
۱-۱-۳-۴-۲. حوضه آبریز هریرود-مرغاب

حوضه هریرود - مرغاب در شمال غرب و غرب افغانستان قرار دارد. مهم ترین و بزرگ ترین رود این حوضه آبریز، هریرود به طول ۱۱۲۴ کیلومتر است که از ارتفاع های لعل و سرچنگل در ولایت غور سرچشمه می گیرد. رود مهم دیگر در حوضه آبریز

1. Maclean
2. MacMahon
3. Altai

هریرود، مرغاب است و دارای ۸۰۰ کیلومتر طول بوده که ۴۵۰ کیلومتر آن در سرزمین افغانستان جریان دارد (عظیمی، ۱۳۹۰: ۲۳۳). هریرود برای افغانستان نه تنها دارای ارزش اقتصادی و زراعتی است، بلکه از نظر سیاسی نیز حائز اهمیت می‌باشد؛ چراکه از اسلام‌قلعه تا دهنه ذوالفقار (مرز مشترک افغانستان و ایران) را تشکیل داده و همچنین بین ایران و ترکمنستان در دهنه ذوالفقار تا سرخس دارای اهمیت است (عظیمی، ۱۳۹۰: ۲۳۶).

نقشه شماره ۲. رودخانه هریرود

۲-۳-۴-۱-۲. حوضه آبریز هلمند

حوضه آبریز هلمند شامل شبکه‌های آبی مرکز و جنوب غرب کشور است. رود هیرمند با ۱۴۰۰ کیلومتر طول از رودهای مهم، پُر آب و بزرگ‌ترین رودخانه داخلی افغانستان و دهمین رودخانه بزرگ قاره آسیاست. رودهای حوضه هیرمند ۴۰٪

زمین‌های زراعتی افغانستان را آبیاری می‌نمایند و بالقوه امکان توسعه فراوان دارد (عظیمی، ۱۳۹۰: ۲۳۹).

۵-۳-۲. معابر و محورهای منطقه مرزی ایران و افغانستان

در مرز ایران و افغانستان، محورها و معابر مختلفی وجود دارد که متناسب با دیدگاه امنیتی یا نظامی، معابر مختلفی را تعیین نموده‌اند. در ادامه به آن محورهای اصلی و معابر وصولی اشاره شده که بیشتر کارکرد نظامی دارند. مبدأ همه محورها و معابر از افغانستان به سمت ایران منظور شده است.

(۱) جاده زرنج - دوست محمد - زابل از دوست محمد تا بنجار، خاکی و از بنجار تا زابل، آسفالت و از دوست محمد تا زابل، آسفالت است.

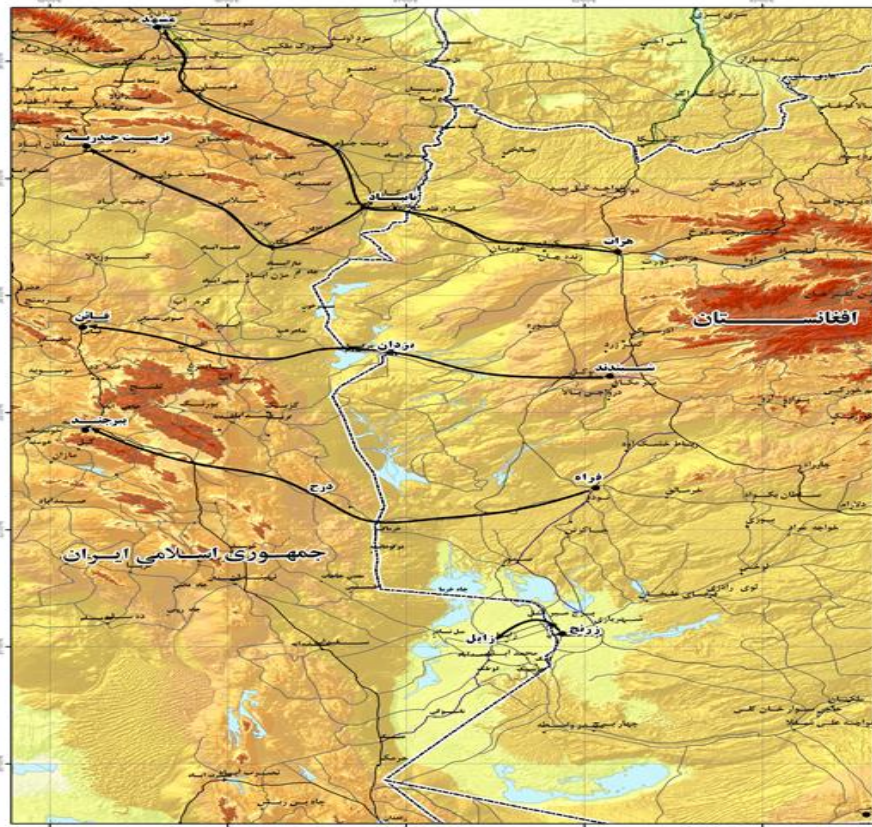
(۲) جاده شوسه فراه، قلعه گاه، چاه سگ، دورخ (دورخ یا دورو)، سریشه از طرف شمال به بیرجند و از سمت جنوب به زاهدان مرتبط است.

(۳) جاده شوسه شیندند، مندل تا یزدان و آسفالت تا سده که از طرف شمال به قاین و از طرف جنوب به بیرجند مرتبط می‌شود.

(۴) جاده آسفالت هرات، اسلام‌قلعه، تایباد که از طرق تربت جام به مشهد و از طرق سنگان و خاف به تربیت حیدریه مرتبط می‌شود.

(۵) جاده هرات، تایباد، تربیت جام، مشهد از مهم‌ترین محورهای منطقه محسوب می‌شود که به نام جاده آسیایی معروف است. این جاده در ارتباط با پیمان سنتو، پی‌ریزی شد که امتداد آن، کشور ترکیه، ایران و افغانستان و پاکستان را به یکدیگر مرتبط می‌ساخت (عزتی، ۱۳۹۲: ۱۱۰).

نقشه شماره ۳. معابر و محورهای منطقه مرزی ایران و افغانستان (مقیاس ۱:۲۵۰۰۰۰۰)

منبع: مؤلفان

۲-۴. جغرافیای امنیتی افغانستان

بر اساس تعریف، جغرافیای امنیتی به یافتن مهم‌ترین کانون‌ها و تهدیدها، در هفت بُعد فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی، اجتماعی، نظامی، علمی و فنی در سه سطح ملی، منطقه‌ای و جهانی می‌پردازد (احدی، ۱۳۸۷: ۵-۷) که با توجه به موضوع این تحقیق، که در نظر دارد مناطق مرزی را مورد بررسی قرار دهد، موارد بالا با تمرکز بر مناطق مرزی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲-۴-۱. مهم‌ترین کانون‌های تهدید افغانستان

۲-۴-۱-۱. بُعد نظامی و امنیتی

۲-۴-۱-۱-۱. گروه‌های مسلح سیاسی - نظامی

در افغانستان به علت درگیری‌های مسلحانه چند دهه گذشته، گروه‌های مسلح بسیار زیادی اعم از شناسنامه‌دار و یا خودسر وجود دارد، ولی یکی از گروه‌های سیاسی نظامی تأثیرگذار بر سرنوشت افغانستان و امنیت ملی ج.ا. ایران، طالبان است. این گروه با مقدرات و توانایی‌های کنونی قادر به تولید وضعیت بحرانی در مناطق مرزی و روابط دو کشور است. اگرچه عملکرد این گروه بیشتر تابع معادله‌های سیاسی می‌باشد، ولی افزون بر طالبان، القاعده نیز دارای همین ویژگی‌ها می‌باشد. حضور عناصر القاعده در افغانستان، تردد احتمالی آنان به ایران و استفاده از خاک ج.ا. ایران برای انتقال و حضور در کشورهای همسایه همواره می‌تواند از موارد تهدیدزا در مناطق مرزی ج.ا. ایران با افغانستان محسوب شود.

۲-۴-۱-۱-۲. اشوار

از معضل‌های کنونی مناطق مرزی ایران و افغانستان به‌ویژه در بخش جنوبی و در محدوده استان سیستان و بلوچستان، حضور اشوار است. این اشوار برای امرارمعاش دست به هر اقدام ضدامنیتی می‌زنند.

۲-۴-۱-۱-۳. داعش

گروهک به اصطلاح دولت اسلامی عراق و شام (داعش)، به تازگی دامنه فعالیت خود را به کشورهای پاکستان و افغانستان توسعه داده است. جذابیت‌های مناطق مختلف افغانستان از جمله غرب این کشور به جهت وجود مناطق مستعد کشاورزی و انگیزه‌های اقتصادی این گروهک برای بهره‌برداری از ظرفیت‌های کشت مواد مخدر، باعث گردیده این گروهک نسبت به استقرار و توسعه وضعیت خود در این منطقه

تمایل نشان دهد. در این باره ژنرال جان اف کمبل^۱ فرمانده آمریکایی نیروهای بین‌المللی در افغانستان معتقد است گروه داعش در افغانستان با کمک گرفتن از شبکه‌های اجتماعی، به تبلیغ و جذب طالبان در افغانستان و پاکستان روی آورده است؛ طالبانی که از ده سال جنگ برای سرنگونی حکومت افغانستان دلسرد شده و یا افرادی که به هر دلیلی از این گروه جدا شده‌اند و همچنین سایر گروه‌های تروریستی منطقه به داعش روی آورده‌اند و با این گروه بیعت می‌کنند (خبرگزاری طلوع، ۹۴/۷/۲۵).

سازمان ملل طی گزارشی در مورخ ۹۴/۷/۳ اعلام داشت که داعش در حال تعدی و تاخت و تاز در افغانستان بوده و تعداد فزاینده‌ای هوادار و پیرو خود را در ۲۵ استان از ۳۴ استان این کشور به دست آورده است. این گروه در حال تلاش برای تثبیت خود و به چالش کشیدن طالبان در زمین خودشان در افغانستان است.

بر طبق داده‌های سازمان ملل تعداد نفرات شاخه افغانی «داعش» از چند صد نفر تا ۶ هزار نفر افزایش یافته است. در مورد جذب نیرو توسط این گروه گفتنی است که با خروج واحدهای نیروهای ائتلاف، ۵۰ هزار نفر مرتبط با تأمین خدمات به نیروهای بین‌المللی، بیکار شدند. افغان‌های بیکار به دنبال منبع درآمد بودند و آن را در «داعش» یافتند. افغانستان برای «داعش» منبع تأمین مالی، نفرات و تبلیغات است. افغانستان برای آنها می‌تواند پایگاهی برای فعالیت تروریستی علیه کل منطقه از جمله آسیای مرکزی، قفقاز، ایران و روسیه باشد.

۴-۱-۱-۲. نیروهای فرامنطقه‌ای

از عوامل بسیار مهم در امنیت مناطق مرزی ایران و افغانستان، حضور نیروهای فرامنطقه‌ای در افغانستان است. در حالی که آمریکا و تعدادی بیش از ۴۰ کشور از سراسر دنیا نیرویی در حدود ۲۰۰ هزار نفر را در چندین سال به افغانستان اعزام نموده بودند،

با اعلام راهبرد جدید رئیس‌جمهور آمریکا روند خروج نیروهای بیگانه از این کشور آغاز شد و در این راستا، تعداد نیروهای آمریکایی در افغانستان تا اول فوریه ۲۰۱۴ به ۳۴۰۰۰ نفر کاهش یافت، سایر نیروها را در سال ۲۰۱۴ از این کشور خارج نموده و تصمیم دارد تعدادی در حدود ۱۰ هزار نیروی خود را (۹۸۰۰ نفر) پس از سال ۲۰۱۴ در افغانستان حفظ نماید (Department of Defense USA, 2014: 9). کشورهای دیگر از جمله انگلیس تعداد ۱۴۳۵ نفر از نیروهای خود را در سال ۲۰۱۳ و سایر نیروها را در سال ۲۰۱۴ از افغانستان خارج کرده و تنها ۱۰۰۰ نفر از نیروهای خود را پس از سال ۲۰۱۴ در افغانستان حفظ خواهد کرد. آلمان تعداد ۵۰۹ نفر از نیروهای خود را در سال ۲۰۱۳ خارج نموده و تصمیم دارد تنها ۸۰۰ نفر از نیروهای خود را پس از سال ۲۰۱۴ در افغانستان حفظ نماید.

بر اساس توافقنامه‌ای امنیتی که بین ناتو و افغانستان در مورخ ۹۳/۸/۷ در کابل به امضا رسید، از ابتدای سال ۲۰۱۴ در حدود ۲ هزار نظامی این سازمان در افغانستان باقی خواهند ماند. افزون بر آن، بر اساس همین توافق با درخواست دولت افغانستان احتمال دارد تعداد ۴ تا ۵ هزار نفر از نیروهای ائتلاف هم برای مقاصد غیرنظامی در افغانستان باقی بمانند. این نیروها بیشتر از کشورهای ایتالیا، آلمان و انگلیس خواهند بود. در مجموع در ابتدای سال ۲۰۱۵ حداقل ۱۲۵۰۰ نفر از نیروهای خارجی در افغانستان حضور خواهند داشت (خبرگزاری همشهری، ۹۳/۷/۸).

در مجموع چنین برداشت می‌شود که نیروهای مسلح افغانستان اعم از ارتش و مرزبانی که مسئولیت محافظت از مرز را به عهده دارند، همواره نیروهای فرامنطقه‌ای و به‌ویژه آمریکا را به‌عنوان نیروهای پشتیبان خود به شمار آورده و در برخی مواقع با اتکا به این پشتیبانی، اقدام‌های تحریک‌آمیزی را نیز انجام می‌دهند.

۲-۴-۱-۲. بُعد سیاسی

۲-۴-۱-۲-۱. شکل‌گیری دولت غرب‌گرا

موقعیت مهم و راهبردی افغانستان باعث شده که این کشور از اهمیت ویژه‌ای در سیاست خارجی آمریکا برخوردار گردد. افزون بر آن، آمریکا تلاش می‌نماید که با نفوذ سیاسی، بخشی از کاهش نیروها و حضور نظامی را جبران کند. همچنین افغانستان به علت ضعف زیربنای اقتصادی، کشوری وابسته می‌باشد که برای تأمین نیازهای خود همواره چشم به کشورهای خارجی دارد و دولت‌ها مجبورند برای رسیدن به قدرت و استمرار حکومت خود با غرب همکاری کنند. از مجموع این شواهد و وضعیت کنونی دولت افغانستان چنین برداشت می‌شود که آمریکا به هیچ‌وجه حاضر به از دست دادن نفوذ سیاسی خود نخواهد بود و از این‌رو همواره تلاش می‌کند که دولت‌هایی با گرایش به غرب در افغانستان به قدرت برسند، بنابراین همواره حضور دولتی با گرایش‌های غربی و تحت فشار و نفوذ آمریکا می‌تواند از مصادیق و موارد ایجاد بحران در روابط دو کشور به‌ویژه در مسائل مرزی باشد.

۲-۴-۱-۲-۲. ضعف تشکلهای مدنی

از ضعف‌های تشکیلات مدنی کنونی افغانستان، قوم‌گرایی است. بر اساس پژوهش‌های انجام‌شده در بیشتر موارد، نهادهای مدنی قادر به شکستن مرزهای قومی نبوده و نیستند و هنوز نهادهای مدنی، کارکردهای قومی دارند. نهادهای مدنی نه تنها واسطه‌ای در راستای تأمین ثبات و امنیت نیستند، بلکه به عاملی برای تداوم و گسترش اختلاف‌های قومی، محلی و زبانی و عامل بی‌ثباتی و ناامنی تبدیل شده‌اند، بنابراین امکان تسری این ناامنی به مناطق مرزی و مرز مشترک ج.ا. ایران و افغانستان نیز وجود دارد.

۲-۴-۱-۳. بُعد اقتصادی

۲-۴-۱-۳-۱. مسائل ژئواکونومی

از طرح‌های اقتصادی مهم ایران، طرح انتقال انرژی به شرق آسیاست که بر اساس آن ایران در نظر دارد خطوط انرژی خود را با استفاده از خاک پاکستان به هندوستان

ارسال نماید. با توجه به مزایای اقتصادی این طرح برای ج.ا. ایران، آمریکا با کمک هم‌پیمان‌های منطقه‌ای خود از سالیان پیش، موضوع انتقال انرژی از آسیای میانه به شرق آسیا و از طریق خاک افغانستان را مطرح نمود. این خط لوله که به نام خط لوله تاپی^۱ معروف است باهدف تقابل با خط لوله ایران طراحی شده که به خط لوله صلح معروف است. افزون بر این، ایران یکی از مسیرهای مقرون‌به‌صرفه برای انتقال انرژی آسیای میانه و حوزه دریای خزر به شرق آسیاست، ولی آمریکا با هدف‌های سیاسی، همواره از این طرح‌ها جلوگیری کرده و افغانستان را به‌عنوان مسیر جایگزین مطرح و پشتیبانی نموده است، بنابراین موقعیت افغانستان، تهدیدی ژئواکونومی برای ج.ا. ایران محسوب می‌شود.

۲-۳-۱-۴. مشکلات و ناامنی‌های اقتصادی

آنچه مسلم است افغانستان جزو فقیرترین کشورهای دنیا محسوب می‌شود، بنابراین شرایط اقتصادی آن با ج.ا. ایران قابل مقایسه نیست. از لحاظ زیرساخت‌های اقتصادی، افغانستان بسیار ضعیف است. درگیری نظامی و مسلحانه در چند دهه گذشته و تحمل دو اشغال مهم در ۳۰ سال گذشته، امکان برنامه‌ریزی اقتصادی را از این کشور سلب کرده است. تمامی این تفاوت‌های اقتصادی باعث می‌گردد که مردم افغانستان برای دستیابی به زندگی بهتر به سوی ایران سرازیر شوند که خود تهدیدی برای ج.ا. ایران محسوب می‌شود.

۲-۴-۱-۴. بُعد زیست‌محیطی

از بارزترین مسائل زیست‌محیطی مناطق مرزی ایران و افغانستان، موضوع خشک شدن هامون‌ها، کم‌آبی هریرود، شن‌های روان و بادهای موسمی ۱۲۰ روزه است.

۲-۴-۱-۵. بُعد اجتماعی و فرهنگی

۲-۴-۱-۵-۱. جمعیت افغانستان

جمعیت افغانستان حدود ۳۱ میلیون نفر است. بیش از چهار میلیون نفر از این جمعیت به جمهوری اسلامی ایران، پاکستان و کشورهای دیگر مهاجرت نموده‌اند. نرخ رشد جمعیت در این کشور ۲/۶۷٪ است و گفته می‌شود انفجار جمعیت در این کشور، قریب‌الوقوع است (نامی، ۱۳۸۷: ۶۱).

۲-۴-۱-۵-۲. قومیت

افغانستان، کشوری است که بیش از ۵۰ قومیت با خصوصیات خاص قومی-زبانی و سنت‌های ویژه در آن شناسایی شده است، به همین جهت از افغانستان به نام «موزاییک قومیت‌ها» یاد کرده‌اند (سجادی، ۱۳۸۰: ۵۲). مردم افغانستان بر اساس خصوصیات رنگ پوست، شکل و رنگ مو، شکل و ساخت سر و بینی و قامت، به سه نژاد قفقازی، مغول و سیاهوار استرالیایی تقسیم می‌شوند؛ به گونه‌ای که اقوام پشتون، تاجیک، بلوچ و نورستانی را از قوم قفقازی؛ اقوام هزاره، ایماق، ترکمن، ازبک و قرقیز را از قوم مغول و براهویی‌ها را از قوم سیاهواران استرالیایی شمرده‌اند. این اقوام به زبان‌ها و گویش‌های گوناگونی صحبت می‌کنند که به ۳ یا ۴ خانواده از زبان‌های عمده هند و ایرانی، اورال - آلتایی، دراویدی و سامی تعلق دارند. در مجموع، ترکیب جمعیتی افغانستان، شامل پشتون ۴۴٪، تاجیک ۲۵٪، هزاره ۱۰٪، ازبک ۶٪ است و سایر اقوام شامل ایماق، بلوچ، ترکمن و... ۱۳٪ هستند (علی‌آبادی، ۱۳۸۸: ۱۲).

مطالبه‌های قومی در افغانستان یکی از عوامل بی‌ثباتی در این کشور بوده است. این مسئله، همسایگان افغانستان را نیز تحت تأثیر قرار داده است.

۲-۴-۱-۵-۳. مذهب

تنوع قومی و مذهبی در افغانستان از مشخصه‌های بارز جمعیتی در این کشور است؛ به گونه‌ای که اختلاف‌های قومی و مذهبی به مدت ده‌ها سال امنیت این کشور را متأثر

نموده است. ساکنان نوار مرزی در استان‌های خراسان جنوبی و سیستان و بلوچستان بیشتر سنی مذهب بوده و با توجه به اینکه ساکنان استان‌های مرزی افغانستان نیز در این منطقه اهل سنت هستند، بنابراین ساکنان دو سوی مرز به لحاظ مذهبی و همچنین نژادی، مشترکاتی دارند که احساس همبستگی را در آنها افزایش می‌دهد و واپایش (کنترل) امنیتی مرز را با مشکلاتی مواجه می‌سازد.

تنش‌های مذهبی به‌ویژه بین شیعه و سنی یا شیعه با دیگر مذاهب در افغانستان، پیامدهایی را برای ایران داشته است. تأثیر مذهب و تنش‌های مذهبی در افغانستان بر ایران در زمان‌های گوناگون، متفاوت بوده است. عامل مذهب، همواره در مناسبات ایران و افغانستان ایفای نقش کرده است. (ملازهی، ۱۳۸۴: ۲۰۵). گفتنی است اگرچه قوم هزاره به شیعه‌مذهب بودن شهرت دارد، ولی بخشی از این قومیت، سنی مذهب می‌باشند که بیشتر در مناطق بامیان و غور زندگی می‌کنند.

۴-۱-۵-۲. آوارگان افغانی مقیم ج.ا.ایران

بدون شک از پیامدهای مهم و منفی بی‌ثباتی و جنگ در افغانستان برای ایران، هجوم سیل آسای مهاجران افغانی می‌باشد که وارد ایران شده‌اند؛ به‌گونه‌ای که در حال حاضر حدود ۲ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر از اتباع افغانی در ج.ا.ایران حضور دارند. از این تعداد حدود یک میلیون نفر در قالب طرح آمایش هستند؛ به‌عبارتی کارت حضور و اقامت دارند. حدود ۴۵۰ هزار نفر نیز گذرنامه دریافت نموده و ورودشان به کشور قانونی است، اما حدود یک میلیون نفر دیگر به‌طور غیرقانونی و غیرمجاز در ج.ا.ایران حضور دارند (افکار نیوز، ۹۴/۴/۲۲). به‌هرحال سیل آوارگان افغانی به ایران، یکی از عواملی می‌باشد که امنیت ایران را از ناحیه افغانستان تهدید کرده است.

۵-۱-۵-۲. مواد مخدر و قاچاق اسلحه

بر اساس گزارش سازمان ملل متحد، میزان تولید مواد مخدر در افغانستان در سال ۱۳۹۳ نسبت به سال پیش از آن، افزایش داشته و حدود شش هزار و چهارصد تن

تریاک در افغانستان تولید شده است که این میزان، نود درصد تولید تریاک جهان می‌باشد. این در حالی است که در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ به ترتیب ۱۵۴ هزار و ۲۰۹ هزار هکتار زمین در افغانستان زیر کشت خشخاش رفته بود و تا پایان سال ۱۳۹۳ نیز میزان زمین‌های زیر کشت به ۲۴۰ هزار هکتار رسید. در سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۳ تعداد استان‌های زیر کشت مواد مخدر در افغانستان از ۱۵ به ۱۹ استان افزایش پیدا کرد، همچنین میزان مواد مخدر تولیدشده در این سال‌ها به ترتیب ۳۷۰۰ و ۵۵۰۰ تُن بوده است. با روال کنونی و برابر برآوردهای دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل، تا پایان سال ۱۳۹۴ نه‌تنها تولید مواد مخدر، بلکه سطح زیر کشت زمین‌های کشاورزی برای کاشت خشخاش نیز افزایش چشمگیری خواهد داشت.

در حال حاضر تعداد ۱۵ استان افغانستان از کشت تریاک پاک‌سازی شده است، اما هنوز هم ۹ استان در جنوب افغانستان، ۸۹ درصد تریاک این کشور را تولید می‌کنند. در سال ۱۳۹۳ زمین‌های کشاورزی استان هلمند با ۴۳ درصد افزایش نسبت به سال ۱۳۹۲، بزرگ‌ترین تولیدکننده مواد مخدر افغانستان محسوب می‌شد. بر همین اساس حدود ۱۱٪ از مردم افغانستان تریاک را به اشکال مختلف استفاده می‌کنند. نوجوانان و حتی کودکان زیر سن ده سال نیز در مناطق روستایی افغانستان از تریاک استفاده می‌کنند.

نیکلاس هیسوم^۱ نماینده دبیرکل سازمان ملل در امور افغانستان معتقد است، افغانستان در شرایطی قرار گرفته که چالش‌های سیاسی، امنیتی و اقتصادی در یک راستا قرار گرفته‌اند و این منجر به افزایش تولید مواد مخدر تا پایان سال ۲۰۱۵ خواهد شد. به نظر وی، نبود دولتی یکپارچه، فساد شدید در نظام‌های مختلف، همراه شدن گروه‌های تروریستی با گروه‌های تولیدکننده مواد مخدر و جرایم سازمان‌یافته، فشار اقتصادی حاصل از رفتن نیروهای غربی و در مقابل بالا رفتن انگیزه کشاورزان برای کشت، خشکسالی و تمایل به کشت خشخاش به دلیل نیاز به آب کمتر را

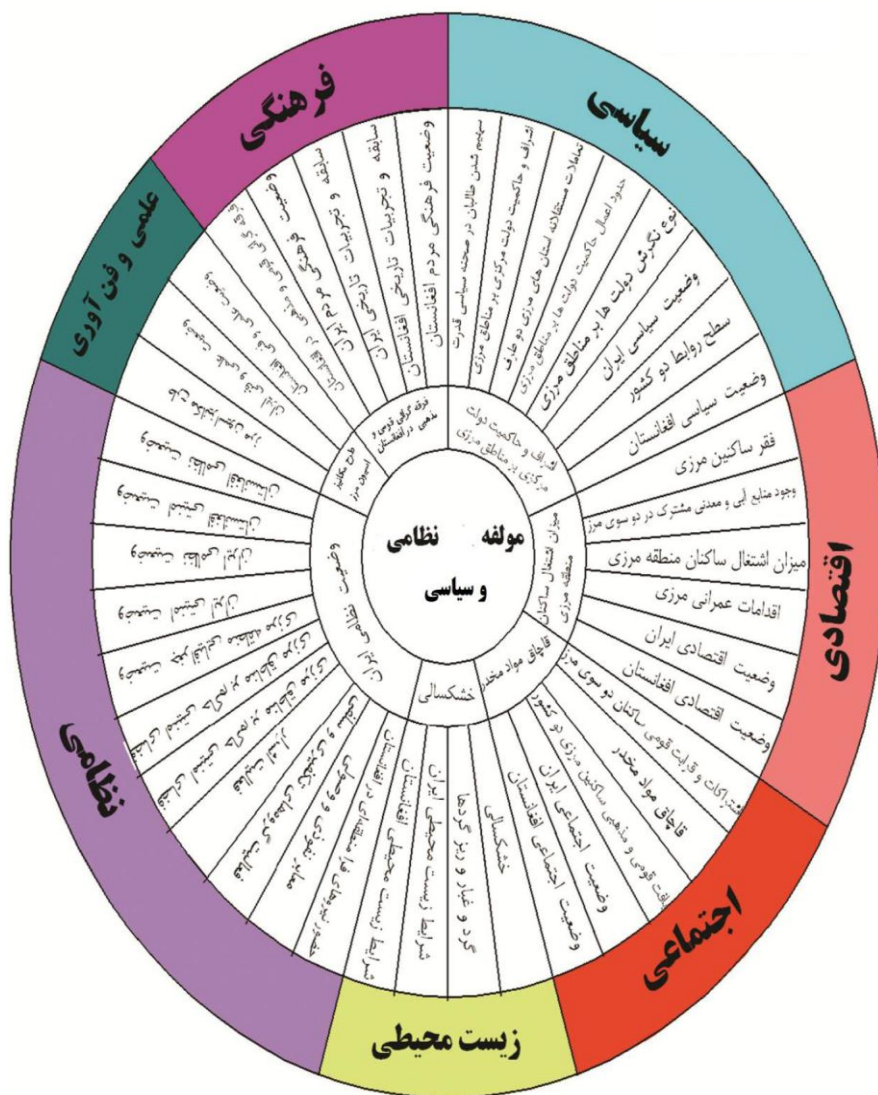
1. Nicolas Hissom

می توان از جمله دلایل افزایش کشت و تولید مواد مخدر در افغانستان برشمرد

(خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۳/۱۲/۳).

شکل شماره ۴۴۴. الگوی مفهومی تحقیق

۳. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

کانون‌ها و تهدیدهای عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان در دو سطح مرزی و ملی و در قالب دو پرسشنامه با ۱ سؤال باز و ۴۲ سؤال بسته و البته با قید گزینه جهت مثبت یا منفی گویه‌ها، تدوین شد و سپس نتایج آن در دو بخش جداگانه مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج آنها استخراج گردید که نتیجه آن به شرح زیر می‌باشد:

۳-۱. بخش اول: تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط به هر یک از عوامل هفت‌گانه

به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های پرسشنامه، داده‌های هر یک از مؤلفه‌ها تفکیک شده و فرایند لازم بر روی هر کدام از آنان اجرا گردید که به علت محدودیت، فقط جدول بخش نظامی به عنوان نمونه آورده شده است.

۳-۱-۱. بُعد نظامی

در مؤلفه نظامی، تعداد ۱۱ زیرمؤلفه در نظر گرفته شد که جدول زیر نشان می‌دهد زیرمؤلفه «وضعیت امنیتی ایران» با میانگین ۴/۳۲ بیشترین تأثیر و زیرمؤلفه «وضعیت نظامی افغانستان» با میانگین ۳/۶۲ کمترین تأثیر را در مؤلفه نظامی به عنوان یکی از عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا. ایران و افغانستان دارند. همچنین میزان تأثیرگذاری تمامی عوامل بیان شده در جدول بالا، بر مؤلفه نظامی از نظر پاسخ‌دهندگان حدود ۷۵٪ در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد و حدود ۲۵٪ در حد متوسط و پایین‌تر ارزیابی شده است.

جدول شماره ۴. امتیاز و میانگین مربوط به بُعد نظامی

میانگین	امتیاز	میزان					متغیر ۱: به نظر شما هر یک از مؤلفه‌های زیر به چه میزان، جهت و سطحی بر امنیت مرز ج.ا.ایران و افغانستان مؤثر می‌باشند
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
۳/۶۲	۱۸۱	۱۵	۱۸	۵	۷	۵	وضعیت نظامی افغانستان
۴/۰۶	۲۰۳	۲۵	۱۴	۳	۵	۳	وضعیت امنیتی افغانستان
۴/۱۸	۲۰۹	۲۷	۱۳	۳	۶	۱	وضعیت نظامی ایران
۴/۳۲	۲۱۶	۲۹	۱۲	۵	۴	۰	وضعیت امنیتی ایران
۳/۷۲	۱۸۶	۱۰	۲۲	۱۳	۴	۱	وضعیت جغرافیایی منطقه مرزی
۳/۹۴	۱۹۷	۱۵	۲۴	۶	۳	۲	فضای امنیتی حاکم بر مناطق مرزی
۴/۲۰۰	۲۱۰	۲۵	۱۶	۴	۴	۱	فعالیت اشراق
۳/۹۲۰	۱۹۶	۲۰	۱۹	۲	۵	۴	فعالیت گروه‌های تکفیری و سلفی
۳/۸۴۰	۱۹۲	۱۶	۱۷	۱۲	۳	۲	معايير نفوذی و وصولی
۴/۰۰۰	۲۰۰	۲۰	۱۸	۶	۴	۲	حضور نیروهای فرامنطقه‌ای در افغانستان
۳/۹۸۰	۱۹۹	۱۹	۲۱	۳	۴	۳	قاچاق سلاح و مهمات
۳/۹۸	۲۱۸۹	۲۲۱	۱۹۴	۶۲	۴۹	۲۴	مجموع
		%۴۰	%۳۵	%۱۱	%۹	%۴	درصد سهم هر یک از گزینه‌ها

۲-۱-۳. بُعد سیاسی

در مؤلفه سیاسی، هشت زیرمؤلفه در پرسشنامه منظور گردید که در جمع‌بندی آن، زیرمؤلفه «اشراق و حاکمیت دولت مرکزی بر مناطق مرزی» با میانگین ۴/۲۲ بیشترین تأثیر و زیرمؤلفه «سهیم شدن طالبان در صحنه سیاسی قدرت» با میانگین ۳/۶ کمترین تأثیر را به‌عنوان یکی از عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان دارا می‌باشند. همچنین میزان تأثیرگذاری تمامی عوامل بر مؤلفه سیاسی از نظر پاسخ‌دهندگان حدود ۷۵٪ در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد و حدود ۲۵٪ در حد متوسط و پائین‌تر ارزیابی شده است.

۳-۱-۳. بُعد اقتصادی

در مؤلفه اقتصادی، هفت زیرمؤلفه در پرسشنامه منظور گردید که در جمع‌بندی آن، زیرمؤلفه «میزان اشتغال ساکنان منطقه مرزی» با میانگین ۴/۰۶ بیشترین تأثیر و زیرمؤلفه «وجود منابع آبی و معدنی مشترک در دو سوی مرز» با میانگین ۳/۷ کمترین تأثیر را به‌عنوان یکی از عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان دارا می‌باشند. همچنین میزان تأثیرگذاری تمامی عوامل بر مؤلفه اقتصادی از نظر پاسخ‌دهندگان حدود ۷۳٪ در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد و حدود ۲۷٪ در حد متوسط و پائین‌تر ارزیابی شده است.

۳-۱-۴. بُعد فرهنگی

در مؤلفه فرهنگی، پنج زیرمؤلفه در پرسشنامه منظور گردید که در جمع‌بندی آن، زیرمؤلفه «فرقه‌گرایی قومی و مذهبی در افغانستان» با میانگین ۴/۲۲ بیشترین تأثیر و زیرمؤلفه «سابقه و تجربیات تاریخی افغانستان» با میانگین ۳/۴۲ کمترین تأثیر را به‌عنوان یکی از عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان دارا می‌باشند. همچنین میزان تأثیرگذاری تمامی عوامل بر مؤلفه فرهنگی از نظر پاسخ‌دهندگان حدود ۶۵٪ در حد زیاد و خیلی زیاد می‌باشد و حدود ۳۵٪ در حد متوسط و پائین‌تر ارزیابی شده است.

۳-۱-۵. بُعد زیست‌محیطی

در مؤلفه زیست‌محیطی، چهار زیرمؤلفه در پرسشنامه منظور گردید که در جمع‌بندی آن، زیرمؤلفه «خشکسالی مرزی» با میانگین ۳/۵۸ بیشترین تأثیر و زیرمؤلفه «گردوغبار و ریزگردها» با میانگین ۲/۸۸ کمترین تأثیر را به‌عنوان یکی از عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان دارا می‌باشند. همچنین میزان تأثیرگذاری تمامی عوامل بر

مؤلفه زیست محیطی از نظر پاسخ دهندگان حدود ۴۳٪ در حد زیاد و خیلی زیاد می باشد و حدود ۵۷٪ در حد متوسط و پائین تر ارزیابی شده است.

۳-۱-۶. بُعد اجتماعی

در مؤلفه اجتماعی، پنج زیرمؤلفه در پرسشنامه منظور گردید که در جمع بندی آن، زیرمؤلفه «قاجاق مواد مخدر» با میانگین ۴/۳۶ بیشترین تأثیر و زیرمؤلفه «وضعیت اجتماعی ایران» با میانگین ۳/۶ کمترین تأثیر را به عنوان یکی از عوامل هفت گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا. ایران و افغانستان دارا می باشند. همچنین میزان تأثیرگذاری تمامی عوامل بر مؤلفه اجتماعی از نظر پاسخ دهندگان حدود ۷۱٪ در حد زیاد و خیلی زیاد می باشد و حدود ۲۹٪ در حد متوسط و پائین تر ارزیابی شده است.

۳-۱-۷. بُعد علمی و فنی

در مؤلفه علمی و فنی، سه زیرمؤلفه در پرسشنامه منظور گردید که در جمع بندی آن، زیرمؤلفه «طرح ساماندهی (مکانیزاسیون) مرز» با میانگین ۳/۸۴ بیشترین تأثیر و زیرمؤلفه «وضعیت علمی و فنی افغانستان» با میانگین ۲/۹۲ کمترین تأثیر را به عنوان یکی از عوامل هفت گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا. ایران و افغانستان دارا می باشند. همچنین میزان تأثیرگذاری تمامی عوامل بر مؤلفه علمی و فنی از نظر پاسخ دهندگان حدود ۵۱٪ در حد زیاد و خیلی زیاد می باشد و حدود ۴۹٪ در حد متوسط و پائین تر ارزیابی شده است.

در جمع بندی باید گفت جدول زیر نشان می دهد که از نظر پاسخ دهندگان، بُعد نظامی با میانگین ۳/۹۷ بیشترین تأثیر و بُعد علمی و فنی با میانگین ۳/۱۷ کمترین تأثیر را بر امنیت مرز ج.ا. ایران و افغانستان دارند. پس از بُعد نظامی، ابعاد تأثیرگذار دیگر به

ترتیب بُعد اقتصادی با میانگین ۳/۸۹، بُعد سیاسی با میانگین ۳/۸۸ و بُعد اجتماعی با میانگین ۳/۷۳ هستند.

جدول شماره ۵. داده‌های مربوط به میانگین هر یک از عوامل هفت‌گانه

عوامل	فرهنگی	سیاسی	اقتصادی	زیست‌محیطی	اجتماعی	نظامی	علمی و فنی
میانگین	۳/۸۰۷	۳/۸۶۸	۳/۸۶۳	۳/۲۷	۳/۸۷	۳/۹۸	۳/۳۹۳

۳-۲. تجزیه و تحلیل داده‌های مربوط پرسش‌های تشریحی عوامل هفت‌گانه

پرسشنامه

در این پرسشنامه از پاسخ‌دهندگان خواسته شد تا میزان تأثیر هر یک از مؤلفه‌های هفت‌گانه بر امنیت مرز ج.ا.ایران و افغانستان را اولویت‌بندی نمایند به این ترتیب که هر مؤلفه‌ای تأثیر بیشتری داشته باشد در اولویت اول و بعد به همین روال، مؤلفه‌ها را مرتب نمایند. سپس هر یک از اولویت‌ها به شرح جدول زیر وزن‌دهی شدند:

جدول شماره ۶. جدول مربوط به چگونگی وزن‌دهی به اولویت‌بندی پاسخ‌دهندگان پرسش‌های تشریحی

اولویت‌ها	اول	دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم	هفتم
وزن	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱

برای محاسبه امتیاز مربوط به هر گویه، تعداد پاسخ‌های هر یک از گویه‌ها در وزن آن گویه، ضرب شد و امتیاز نهایی نیز از تقسیم کردن مجموع وزن تمام گویه‌ها بر وزن تک تک گویه‌ها به دست آمد. وضعیت اولویت‌بندی و وزن‌دهی به متغیرها توسط جامعه نمونه در پرسش‌های تشریحی به شرح جدول‌های زیر می‌باشد:

جدول شماره ۷. وضعیت اولویت بندی متغیرها در پرسش های تشریحی

اولویت	متغیرها	علمی	اجتماعی	نظامی	زیست محیطی	اقتصادی	فرهنگی	سیاسی
اول	۱	۴	۱۰	۱	۸	۵	۱۵	
دوم	۰	۸	۹	۰	۱۲	۷	۷	
سوم	۰	۹	۳	۳	۱۰	۱۲	۵	
چهارم	۳	۹	۳	۴	۴	۱۰	۶	
پنجم	۳	۴	۸	۶	۷	۱	۴	
ششم	۸	۳	۳	۱۰	۰	۳	۰	
هفتم	۱۴	۱	۱	۵	۰	۰	۱	
کل جامعه	۲۹	۳۸	۳۷	۲۹	۴۱	۳۸	۳۸	
امتیاز	۵۸	۱۷۶	۱۸۲	۸۱	۲۱۵	۱۸۶	۲۰۹	
میانگین	۲/۰۰	۴/۶۳	۴/۹۲	۲/۷۹	۵/۲۴	۴/۸۹	۵/۵۰	

جدول شماره ۸. میزان وزن نهایی هر یک از متغیرها در سؤال های تشریحی

اولویت	متغیرها	علمی	اجتماعی	نظامی	زیست محیطی	اقتصادی	فرهنگی	سیاسی
میانگین	۲/۰۰	۴/۶۳	۴/۹۲	۲/۷۹	۵/۲۴	۴/۸۹	۵/۵۰	

جدول بالا نشان می دهد که از نظر پاسخ دهندگان پرسش های تشریحی، بُعد سیاسی با میانگین ۵/۵ بیشترین تأثیر و بُعد علمی و فنی با میانگین ۲ کمترین تأثیر را بر امنیت مرز ج.ا. ایران و افغانستان دارند و در ادامه پس از بُعد نظامی با میانگین ۴/۹۲، ابعاد تأثیرگذار دیگر به ترتیب بُعد اقتصادی با میانگین ۵/۲۴، بُعد فرهنگی با میانگین امتیاز ۴/۸۹ هستند. به نظر می رسد نظرات پاسخ دهندگان با دیدگاه های کلی راجع به امنیت مرزها و عوامل مؤثر در آنها تطابق داشته و این می تواند نشانه درستی عمل، محقق باشد.

۳-۳. جمع‌بندی نتایج حاصل از تفسیر پرسشنامه ۴۲ گویه‌ای و پرسش‌های تشریحی

جدول شماره ۹. مقایسه نتایج حاصل از دو نوع پرسشنامه

اولویت‌ها	پرسشنامه	پرسش‌های تشریحی
اول	نظامی	سیاسی
دوم	اجتماعی	اقتصادی
سوم	سیاسی	نظامی
چهارم	اقتصادی	فرهنگی
پنجم	فرهنگی	اجتماعی
ششم	علمی و فنی	زیست‌محیطی
هفتم	زیست‌محیطی	علمی و فنی

به‌منظور اثبات فرضیه، دو روش مختلف در پرسشنامه پیش‌بینی و به‌مورد اجرا گذاشته شد که این شیوه می‌تواند به‌عنوان یک روش راستی‌آزمایی و ارزیابی و صحت و دقت روش محسوب گردد. پاسخ‌های واصله از دو شیوه به هم نزدیک می‌باشند. از مقایسه دو روش بالا در پرسشنامه این‌گونه نتیجه‌گیری می‌شود که در هر دو روش مهم‌ترین ابعاد تأثیرگذار بر امنیت ملی، ابعاد نظامی و سیاسی می‌باشد و پس‌از آن، بُعد اقتصادی و اجتماعی و در مرحله بعدی، بُعد فرهنگی می‌باشد و ابعاد زیست‌محیطی و علمی و فنی از کم‌اهمیت‌ترین ابعاد تأثیرگذار بر امنیت ملی ج.ا.ایران می‌باشد. در مورد جهت مثبت و منفی بودن ابعاد باید گفت بر اساس یافته‌های به‌دست آمده، بُعد سیاسی با ۸۶٪ به‌عنوان مثبت‌ترین و پس‌از آن ابعاد اقتصادی با ۸۴٪، فرهنگی با ۸۳٪ و نظامی با ۸۲٪ دارای بیشترین جهت مثبت در تأمین امنیت ملی ج.ا.ایران هستند.

۴. نتیجه گیری

۴-۱. جمع بندی

با توجه به پرسش تحقیق و با توجه به نتایج به دست آمده از دو روش انجام شده و مقایسه آنان چنین استنباط می گردد که مهم ترین و تأثیرگذارترین مؤلفه جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان بر امنیت ملی کشور، عوامل نظامی و سیاسی می باشند و پس از آن، مؤلفه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کم اثرترین آنان مؤلفه های زیست محیطی و علمی و فنی می باشد. در مورد جهت های مثبت و منفی مؤلفه های مختلف، بر اساس یافته های به دست آمده، بُعد سیاسی با ۸۶٪ به عنوان مثبت ترین و پس از آن مؤلفه اقتصادی با ۸۴٪، فرهنگی ۸۳٪، نظامی ۸۲٪ بیشترین جهت مثبت در تأمین امنیت ملی ایران را دارا می باشند. با نگرش به موارد بالا، جمع بندی نتایج به دست آمده از تحقیق به شرح زیر می باشد:

۴-۱-۱. بُعد سیاسی

زیرمؤلفه «اشراف و حاکمیت دولت مرکزی بر مناطق مرزی» بیشترین تأثیر را در مؤلفه سیاسی به عنوان یکی از عوامل هفت گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا. ایران و افغانستان دارا می باشد. این موضوع بیانگر آن است که وضعیت مرزها به شدت تحت تأثیر حکومت های مرکزی می باشند، بنابراین کمک به دولت افغانستان برای برقراری امنیت و ایجاد دولت مرکزی مقتدر تأثیر بسیار زیادی در تأمین امنیت مرزها دارد.

۴-۱-۲. بُعد نظامی

زیرمؤلفه «وضعیت امنیتی ایران» بیشترین تأثیر را در مؤلفه نظامی به عنوان یکی از عوامل هفت گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا. ایران و افغانستان دارا می باشد که این

موضوع بیانگر آن است که وضعیت مرزها به شدت تحت تأثیر شرایط امنیتی داخل کشور ایران می‌باشد.

۳-۱-۴. بُعد اقتصادی

در مؤلفه اقتصادی، زیرمؤلفه «میزان اشتغال ساکنان منطقه مرزی» به عنوان مهم‌ترین عامل اقتصادی مؤثر در جغرافیای امنیتی مرز ایران و افغانستان و به عنوان عامل امنیت‌ساز مناطق مرزی تشخیص داده شده است که خود نشان از اهمیت اشتغال و نقش مسائل اقتصادی در امنیت دارد.

۴-۱-۴. بُعد اجتماعی

زیرمؤلفه «قاچاق مواد مخدر» در مؤلفه اجتماعی به عنوان یکی از عوامل هفت‌گانه جغرافیای امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان می‌باشد که بیشترین تأثیر را در امنیت مناطق مرزی دارد، با توجه به جایگاه مؤلفه اجتماعی در بین سایر مؤلفه‌ها که پرسش‌شوندگان آن را به عنوان عامل دوم تشخیص داده‌اند، این یافته جای تأمل بیشتر دارد و لازم است در مورد آن، تدابیر مقتضی اندیشیده شود.

۵-۱-۴. بُعد فرهنگی

در بُعد فرهنگی، زیرمؤلفه «فرقه‌گرایی قومی و مذهبی در افغانستان» به عنوان مؤثرترین عامل فرهنگی تأثیرگذار بر جغرافیای امنیتی مرز ج.ا.ایران و افغانستان تشخیص داده شده که لازم است به آن توجه ویژه شده و از اقدام‌هایی پرهیز شود که این پدیده را تشدید می‌نماید.

۴-۱-۶. بُعد زیست محیطی

در بُعد زیست محیطی، زیرمؤلفه «خشکسالی مناطق مرزی» به عنوان مؤثرترین عامل تأثیرگذار بر جغرافیای امنیتی مرز ج.ا. ایران و افغانستان تشخیص داده شده است که با واقعیت‌های موجود تطبیق دارد.

۴-۱-۷. بُعد علمی و فنی

«طرح مکانیزاسیون (ساماندهی) مرز»، به عنوان یکی از زیرمؤلفه بُعد علمی و فنی به عنوان مؤثرترین عامل تأثیرگذار بر جغرافیای امنیتی مرز ج.ا. ایران و افغانستان تشخیص داده شده است که این یافته، جایگاه امنیتی اجرای این طرح و سرمایه‌گذاری ج.ا. ایران را نشان داده و آن را تأیید می‌نماید.

آنچه قابل تأمل است اینکه افغانستان دارای دو ویژگی خاص است: اول اینکه، کشوری کثیرالقوم بوده و دارای زیرساخت‌های بسیار ضعیف اقتصادی است. به همین علت این کشور همواره یک وابستگی خارجی را طلب می‌کند. میزان تأثیرگذاری قدرت‌ها در افغانستان به میزان تمایل آنان به مسائل اقتصادی این کشور بستگی داشته است. به همین دلیل همواره دولت‌ها و گروه‌های تأثیرگذار در افغانستان به دنبال پشتیبان خارجی بوده‌اند و در این مورد حتی طالبان به‌عنوان گروهی مخالف دولت، برای سهم‌خواهی در حاکمیت ترجیح می‌دهد که به‌جای دولت افغانستان با آمریکا مذاکره نماید.

۴-۲. پیشنهادها

(۱) یکی از عوامل مهم در امنیت مرز، وضعیت حکومت مرکزی افغانستان می‌باشد که به نظر می‌رسد برای تأمین منافع کشور و همچنین امنیت مرزی، افزایش تعامل‌های سیاسی با دولت افغانستان باید در دستورکار قرار گیرد؛ زیرا شواهد بیانگر آن است که

دولت افغانستان، توسعه روابط با سایر کشورهای همسایه به جز ایران را در دستورکار خود قرار داده است، بنابراین لازم است با افزایش تعامل‌های سیاسی از ادامه این روند جلوگیری شود.

(۲) در حال حاضر به لطف آمادگی‌های نیروهای مسلح ج.ا.ایران، مناطق شرقی کشور از امنیت خوبی برخوردارند، ولی با نگرش به شرایط امنیتی افغانستان و تحرکات گروه تروریستی داعش که یکی از خاستگاه آنان مناطق غربی افغانستان می‌باشد، لازم است برای حفظ امنیت مناطق شرقی که به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر امنیت مرز تشخیص داده شده است، اقدام‌های لازم، معمول و گسترش روابط نظامی و اطلاعاتی با افغانستان به‌ویژه فعال کردن کارگروه (کمیته) دفاعی و انتظامی دو کشور باهدف اشرافیت بر فعالیت گروه‌های تروریستی در دستورکار قرار گیرد.

(۳) یکی از دلایل ناامنی در مناطق مرزی، «میزان اشتغال ساکنان» آن تشخیص داده شده است، بنابراین باید طرح‌های اقتصادی متناسب با جغرافیای منطقه و باهدف حفظ ساکنان مرزی و توانمندسازی آنان اجرا گردد.

(۴) سال‌هاست که ج.ا.ایران از پدیده قاچاق مواد مخدر رنج می‌برد و این معضل در این تحقیق نیز خود را نشان داد. برای حل این معضل، اقدام‌های متعددی از جمله ایجاد دیوار امنیتی و... انجام شده است، ولی اصلح است با اجرای یک کار تحقیقی منسجم و منطبق بر واقعیت‌ها، طرح‌های جدید برای مقابله با این پدیده شوم، تبیین و به‌مورد اجرا گذاشته شوند.

(۵) در چند سال اخیر «فرقه‌گرایی قومی و مذهبی» دست‌مایه بروز درگیری‌های داخلی و منطقه‌ای شده و تجربه عراق و سوریه نشان داد که این موضوع، مرزهای جغرافیایی را نادیده می‌گیرد، بنابراین با توجه به یافته این تحقیق و با نگرش به بافت جمعیتی مناطق مرزی شرق کشور، لازم است به‌منظور جلوگیری از تشدید آن در

افغانستان و تسری آن به داخل خاک ج.ا. ایران، اقدام‌های فرهنگی مناسب از طریق سازمان‌های مرتبط اجرا گردد.

(۶) پدیده خشکسالی، چند سالی است که در مناطق شرقی کشور رو به افزایش است و اقدام‌های افغانستان در عدم رعایت حق آبه ج.ا. ایران در هیرمند، به این پدیده دامن زده است و از سویی با اتمام مراحل ساخت و آب‌گیری سد سلما این موضوع به مناطق شمالی مرزهای ایران و افغانستان و استان خراسان رضوی کشیده خواهد شد، بنابراین لازم است با به‌کارگیری دیپلماسی فعال از تشدید خشکسالی به‌عنوان یکی از عوامل تأثیرگذار بر امنیت مرزی ج.ا. ایران، جلوگیری شود.

(۷) طرح مکانیزاسیون (ساماندهی) مرز از اقدام‌های در خور تحسین کشور است که با همت سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح و وزارت امور خارجه در جریان می‌باشد، بنابراین با توجه به یافته‌های این تحقیق و نقش این اقدام در امنیت مرزهای شرقی، لازم است اقدام‌های اجرایی این طرح با دیپلماسی فعال هم‌زمان و هم‌افزا شده و در تعامل با طرف‌های دارای نفوذ در افغانستان از کارشکنی‌های احتمالی برخی از بخش‌های مغرض افغانی جلوگیری شود.

فهرست منابع

۱. منابع فارسی

۱. احدی، محمد (۱۳۸۷)، *جغرافیای امنیتی کشورهای همجوار*، تهران، مرکز آموزش و پژوهش شهید صیاد شیرازی.
۲. بای، یارمحمد (۱۳۸۴)، *هیدروپلیتیک رودهای مرزی*، تهران، مؤسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر ایران.
۳. بوزان، باری (۱۳۷۸)، *مردم، دولت‌ها و هراس*، ترجمه ناشر، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۴. پاپلی یزدی، محمدحسین، وثوقی، فاطمه (۱۳۹۰)، *نگاهی به دیپلماسی آب ایران*، مشهد، انتشار پاپلی.
۵. تهامی، مجتبی (۱۳۷۶)، *امنیت ملی، دکترین و سیاست‌های دفاعی - امنیتی*، (جلد اول)، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی.
۶. حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۲)، *مرزها و جهانی‌شدن (با نگاهی کوتاه به مرزهای ایران)*، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۷. خبرگزاری افکارنیوز (۹۴/۲/۲۲)، «جدیدترین آمار تعداد مهاجران افغانی در ایران»، قابل دسترس در: www.afkarnews.ir/5/414664
۸. خبرگزاری ایسنا (۹۳/۱۲/۳)، «افزایش چشمگیر سطح کشت خشخاش در افغانستان تا پایان سال ۲۰۱۵»، قابل دسترس در: www.isna.ir/fa/news/94042212267
۹. خبرگزاری طلوع (۹۴/۷/۲۵)، «هواداران داعش در افغانستان رو به افزایش‌اند»، قابل دسترس در: www.tolonews.com/fa/afghanistan/22830
۱۰. خبرگزاری همشهری (۹۳/۷/۸)، «پنج محور توافق‌نامه امنیتی افغانستان با آمریکا و ناتو»، قابل دسترس در: www.hamshahrionline.ir/details/273581
۱۱. رستمی، محمود (۱۳۷۸)، *فرهنگ واژه‌های نظامی*، تهران، انتشارات ارتش ج.ا.ایران.
۱۲. روشندل، جلیل (۱۳۷۴)، *امنیت ملی و نظام بین‌الملل*، تهران، انتشارات سمت.
۱۳. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح (۱۳۸۴)، *فرهنگ جغرافیایی رودهای کشور، حوضه آبریز شرق ایران و قره‌قوم*، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۱۴. عزتی، عزت‌ا... (۱۳۹۲)، *جغرافیای استراتژیک ایران*، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۱۵. عظیمی، محمدعظیم (۱۳۹۰)، *درآمدی بر جغرافیای طبیعی افغانستان*، کابل، انتشارات امیری.
۱۶. علایی، حسین (۱۳۹۱)، «کنترل و امنیت مرزهای جمهوری اسلامی ایران»، *نمای راهبردی*، شماره ۱۷۲.
۱۷. علی‌آبادی، علیرضا (۱۳۸۲)، *افغانستان*، تهران، مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.

۱۸. کریمی پور، یداله (۱۳۷۹)، *مقدمه‌ای بر ایران و همسایگان (منابع تنش و تهدید)*، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد تربیت معلم.
۱۹. ماندل، رابرت (۱۳۷۷)، *چهره متغیر امنیت ملی*، ترجمه ناشر، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۲۰. نامی، محمدحسین (۱۳۸۷)، *جغرافیای کشور افغانستان*، تهران، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
۲۱. نامی، محمدحسین، اخباری، محمد (۱۳۸۹)، *جغرافیای مرز با تأکید بر مرزهای ایران*، تهران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.

۲. منابع انگلیسی

1. Department of Defense USA (June 2015), Report on Enhancing Security and Stability in Afghanistan, available in: www.archive.defense.gov/pubs/june-reportfinal

